

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KUR'ÂN BAKIŞ AÇISIYLA DÜNYA HAYATI ALGISININ RUH SAĞLIĞINA ETKİLERİ

Faruk VURAL*

Öz

Modern dünya insan yaşamını kolaylaştıracak çok araçlar ortaya koymasına rağmen, onun ruh dünyasına tam anlamıyla seslenememiştir. İnsanı sadece bedenden ibaret görüp, ruh dünyasına karşı ikircikli davranmıştır. İnsan sadece maddi, fiziksel yönü olan bir varlık değildir; insan aynı zamanda mana yönü olan manevi bir varlıktır. İnsan bu yönüyle, çevresindeki şeyleri nesneleştirerek bunları birer "dünya" haline getirmektedir.

Bu çalışmada dünya hayatı ile algıların günümüz modern dünyasında psikosomatik-ruhsal rahatsızlıklara etkilerine, Kur'an perspektifinden dikkat çekilmiştir. İnsan dünya hayatıyla ilgili algılarını doğru yorumlarsa hem beden hem rûhî açıdan insanı dirençli ve kuvvetli hale getirecektir. Kur'an-ı Kerim insanı olumlu-olumsuz nitelikleriyle tanıtırken, insanın mağlup olacağı en önemli süjenin dünya hayatı olduğunu anlatmaktadır. İnsan kendisi için yaratılan dünya ile ilgili metaforik açıdan anlamsızlığa düşerse ruhsal problemler kaçınılmaz olacaktır.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Dünya Hayatı, İnsan, Psikoloji, Ruh Sağlığı.

Abstract

The modern world offers multifarious facilities to make life easier for all of us, yet these facilities are unable to address our spiritual needs fully. The human being is considered within the boundaries of his physicality and his other dimensions have been ignored. However, the human is not only a biological structure; his nature encompasses non-physical dimensions as well. With all his faculties, the human being has a natural inclination to turn everything around him into objects each one of which becomes a "world" for him.

This research aims take a Qur'anic perspective to the perceptions of the worldly life and their effect on psychosomatic-spiritual illnesses. We argue that one can develop both physical and spiritual resistance and strength if he can bring meaningful interpretations to his worldly perceptions. While describing the human with his positive and negative qualities the Qur'an narrates that the worldly life is the most significant obstacle one can be defeated against. Spiritual problems become unavoidable when one feels trapped in a metaphorical meaninglessness in his perception of this world which is in fact created for him.

Key words: The Qur'an, Worldly Life, Human, Psychology, Spiritual Health.

Giriş

Yaşam, zaman stadyumunda bir yarış, bir performanslar ve tercihler zinciri midir? Engellerle dolu bir yolu izleyip, bu engelleri aşarak, bir noktadan diğerine ulaşmak için sarf edilen bir çabadan mı ibarettir yoksa? Sadece bir yerlere ulaşmak, ya da bir şeyler olmak mıdır? Yoksa seçilmiş ya da verilmiş belli bir yolda yürüyüşüne devam etmek, kimi zaman da koşmak mıdır? Hepsidir yaşam.¹ Yüce Allah, evreni ve onun bir parçası olan dünyayı, mükemmel şekilde yaratmıştır. İslam'a göre dünya, Hıristiyanlıkta olduğu gibi insanın hatasını telafi etmek üzere sürgüne gönderildiği süflü bir yer değil; inanan bireyin Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirip ahirette ölümsüzlüğe ulaşacağı geçici bir hazırlık mekânıdır.²

İnsanın dünya hayatıyla ilgili algıları, kendine ve dünyaya bakış açısını belirleyebileceği için çok önemlidir. İnanan bireyin hayatını anlamlandıran, onu değişik rûhî ve mental sıkıntılardan, kaygılardan ve korkulardan güvenli kılan en önemli konulardan birisi, dünyada kalacağı süreyi ahiret hayatının bekleme

* Dr. Faruk Vural, Fatih Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

¹ Ibanez, Félix Marti (1996), *Felsefe Öyküleri*, çev. Hamide Koyukan, Ankara: İmge Kitapevi, s. 18

² Altuntaş, Mehmet (2008), *Kur'an Perspektifinden Dünyanın Değeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

salonu gibi görmesidir. İnanan bir kişi baştan şu hususu kabul eder ki, dünya hayatı mutlak anlamda bir zevk ve sefa yeri değildir. Burada bitimsiz bir mutluluk yoktur. Gerçek mutluluk ahiret hayatında elde edilebilir. Dolayısıyla inanan bir kişi, dünya hayatına ancak dünya hayatının mahiyeti açısından bakar ve ona göre kendine bir düzen verir. Yine Kur'an'a göre dünya hayatının en önemli özelliklerinden birisi de onun bir imtihanlar yeri olmasıdır. Dünya hayatında insanın birtakım denemelerle karşılaşması ve sınanmasının çeşitli nedenleri vardır. Temel neden, insanların sabrederek, olgunlaşmalarını sağlamak ve onları, kul olduğu bilincine ulaştırmaktır.³

Burada şunu da eklemek gerekir ki, dünya kelimesi Kur'an dilinde tasvir edici (descriptive) değil, anlam ve değer katıcı (significative) bir delalete sahiptir. Daha açıkçası dünya coğrafi değil, ahlâkî bir içerik taşır. Aynı içerik yaklaşık yetmiş âyette dünyanın mevsufu olarak zikredilen "hayat" lafzında da mevcuttur. Ancak hemen belirtelim ki, "el-hayatü'd-dünyâ"terkibindeki pejoratif içerik bizâtihi kozmik varlığa değil, Yûnus suresi 10/7. âyette de işaret edildiği veçhile dâimî saadeti bu geçici varlık meskeninde aramakla eşdeğer bir seküler hayat tarzına mütealliktir. Kaldı ki Kur'an'ın sarıh beyanlarına göre evrendeki mevcûdât salt nesnel kümesi değil, Allah'ın Ulûhiyet ve Rubûbiyetini işaretleyen birer kutsal simgedir (âyet). Dolayısıyla her biriminde bir kutsallık imgesi bulunan varlık âlemindeki değerlilik ve değersizlik, kendisine kullukla sınanma (belâ-ibtîlâ) misyonu yüklenen insanın yapıp etmeleriyle ilgili niteliklerdir.⁴

Kur'an genelde bütün evreni, özelde ise dünya hayatı boyutunu anlatırken üç yönlü ele alır. Bunlardan ilki tüm evrenin ve yeryüzünün Allah'ın fiillerini, eserlerini, sanatını göstermesidir.⁵ Bu boyutu ile dünya hayatı sevimsizdir. Kur'an perspektifinden dünyanın ikinci yüzü ise dünyanın bir tür büyük bir sınav salonu olmasıdır. İnsanların güzel, doğru ve ahlâkî amellerde bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak için yaratılan dünya, insanın iradesini kullandığı da yerdir. Başka bir deyişle, dünya insan için, imar etmesi, üzerinde medeniyetler kurması ve iyilik tavsiye edip kötülüğü kınaması ile ıslah etmesi gereken bir görev yeridir.⁶ Yani dünya, âhiret hayatının ekilip biçilen bir tarlasıdır.⁷ Bu yüzüyle de dünya hayatı insan için sevimsizdir.

Dünyanın üçüncü ama sevimsiz yüzü ise dini naslarda, bireyi Allah'ı anmaktan ve yaratılış gayesinden uzaklaştıran, O'na yönelimini engelleyen bir oyun-eğlence, aynı zamanda aldatici, gelip geçici ve sonlu bir metâ, insanları büyükmeye, dolayısıyla da özüne yabancılaşmaya ve imtihanı kaybetmeye götüren bir yaşam biçimi ve süreci olarak nitelenmektedir. Konuyla ilgili vurgulanması gereken bir diğer konu da Kur'an pasajlarında dünya nimetleri, zenginlik, evlat vb. şeylerden ziyade insanın bunlarla ilişkisinin sorgulanmasıdır. Kur'an'da dünya hayatı daima âhiret hayatıyla ölçülüp değerlendirilmekte, bireyin dünya hayatı uğruna âhireti bırakması ve sorumluluktan kaçması yerilmektedir. Dünya, hayat olarak kınanmamakta, insanın dünyevileşme süreci eleştirilmektedir. Söz konusu tecrübe pek çok âyette vurgulanmış hatta bu yoğun ikazlar kişileri zühde ve dünyaya ait şeylere ilgisizliğe sevk eden önemli sebeplerden biri olmuştur.⁸

Hayat iki boyutludur. Bunun yakın boyutu dünya süreci; uzak boyutu ahiret sürecidir. Kur'an'da, hayatın dünya boyutunun aldatici, değersiz, geçici gibi vasıflarla anılması ahirete nispetle önemsizliğini vurgulamak içindir. Eleştiri noktası, bu boyutun kalıcı ve bitimsiz olduğu sanılarak, sınırı aşma, taşkınlık haksızlık ve ölçüsüz tavırlar sergilenmesi, sorumluluğun ve insanın yapıp etmeleri hakkında vereceği hesabın unutulmasıdır.

1.Kurân Perspektifinden Dünya Hayatı İle ilgili Bazı Algılar

İnsanın içinde yaşadığı evreni doğru anlaması ve doğru algılar, idrakler geliştirmesi onun fiziki ve ruhî mutluluğu açısından çok önemlidir. Bu konuda olması gereken en doğru algıya ve idrake Kur'an işaret eder. Bireyin ruh sağlığını pozitif yönde etkileyen, kendini tanınmasına yardım eden ve yaşam problemleriyle başa çıkan biri yapan bazı algı biçimlerini Kur'an perspektifinden inceleyelim.

³ Köylü, Mustafa (2011), "Kur'an'da Ruh Sağlığı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, s. 5-37

⁴ Öztürk, Mustafa (2006) "Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya Ve Dünyevi Hayatın Anlamı", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Y. 7, S. 16, s. 65-86

⁵ Kur'an, Fussilet, 41/37, 53; Mülk, 67/5; Nebe, 78/12-16; İbn Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali (2006), *İlâhî Aşk*, trc. Mahmut Kanık, İstanbul; İnsan Yayınları, s. 41

⁶ Kur'an, Bakara, 2/143; Âl-i İmrân, 3/104; Hûd, 11/61; Enbiyâ, 21/105; Mülk, 67/2

⁷ Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Muhammed (2000), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs*, thk. Ahmed b. Yusuf el-Henâvî, Beyrut, Mektebetü'l-asriyye, C. I, s. 471

⁸ Kur'an, En'am, 6/70; Tevbe, 9/38; Yûnus, 10/7, 24; Kehf, 18/28; Ankebût, 29/64; Fâtır, 35/5; Hadid, 57/20; Ekin, Yunus, (2002) "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, s. 79; Daha geniş bilgi için bkz. Nursî, Said (2007), *Sözler*, İstanbul: Şahdamar Yayınları, s. 681; Ulusoy, Mustafa (2013), *Dünyanın Üç Yüzü*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 301-303

1.1.Dünya hayatı süslü gösterilmiştir

Bağlanma; insanların kendileri için önemli gördükleri kişilere ya da objelere karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar olarak tanımlanır. İnsan yaşadığı dünya hayatıyla ilgili de böyle bir bağ kurabilmektedir. Bu bağlanma onda yaratılış amacının dışına doğru kayış ve kopuş meydana getirebilmektedir. Dünyanın yaratılışının iki temel gayesi vardır: İlki, Allah'ın kendisini insanlara kâinattaki varlıklarla tanıtması⁹;diğeri insanın burada kulluk görevini yerine getirmesidir. Yüce Allah Bakara Suresi'nde "Kâfirlere dünya hayatı süslü gösterildi; Bu yüzden iman edenlerle eğlenirler. Hâlbuki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, kıyamet günü öbürlerinin üstündedir. Allah dilediğine hesapsız nimetler verir."¹⁰buyurur. Dünya hayatının süslü ve aldatıcı oluşu sadece inkârcılar için midir? Mü'min kimseler bu konuda koruma altında mıdır? Elbette mü'min kimseler de dünyanın cazibesi karşısında yenik düşmüşlerdir. Aslında ayette ifade edilen hayat, inkarcı kimselerin dünyada tercih ettikleri, iman dışı hayat tarzıdır. İman dışı bu hayatı süsleyen şeytandır. Şeytanın dürtmeleriyle inkârcıların gözlerinde dünya hayatını süslü ve güzel gösterdi. Öyle sevdirdi ki, başka bir şeye ilgi duymaz oldular. Allah'ın da süslü göstermesi anlam olarak olabilir. Böylece dünya hayatını hoş görmeye ve sevmeye başladılar. Ardından dünya hayatında bir seviye yakalayamamış fakir müminlerle alay ettiler.¹¹ Müfessir Râzî (ö.606) ise aksi görüş ortaya koyar. Şayet inkarcılar için dünya hayatı süslü gösterildiyse, bunun inkarcılara zıt kutupta olan biri tarafından yapılması gerekir. Şeytan ile inkârcılar aynı taraftadır. O zaman bunu şeytanın yapması imkansızdır. İnkârcılara dünya hayatını süslü, cazibeli ve güzel gösteren elbette Yüce Allah'tır.¹² Dünya hayatının süslü, alımlı ve güzel gösterilmesi dört yoldandır. Birisi, bazı obje ve doğa manzaralarının çok sanatlı, desenli ve harika olması; diğeri özünde güzel olmasa da bazı şeylere güzel süsü verilmesi ki cinayet gibi; üçüncüsü yararlı eşya ve olaylara sırt dönüp, sonucunda utanılacak sonuçlar açık şekilde görülse de bunların güzelliğine dalma; dördüncüsü de hiçbir düşünme eylemine girmeden, maslahatını düşünmeden lezzetli şeylere iyiden iyiye dalıp artık hoşlanır hale gelmektir.¹³

Dünya hayatının süslü ve güzel gösterildiğini bilen insan, onu yaratılış gayesi olan kulluktan uzaklaştıracak arzu ve heveslerini kontrol altına alacaktır. Hakkı olmadığı şeyleri talep etmeyecek ve hakkına rıza gösterecektir. İnsan ahiret bağımlısı olmalıdır, dünyanın güzelliklerini ahiret hayatı hesabına değerlendirmelidir. Kısaca ahiret tiryakisi olmalıdır.

1.2.Dünya hayatı ve güzellikleri, sınırlı ve sonludur

Bireyi psikolojik dinginliğe ulaştıracak ve ruh sağlığını pozitif yönde etkileyecek algılardan biri de, dünya hayatı ve güzelliklerinin sınırlı ve sonlu olduğunu benimsemesidir. İnsanın çok yüksek bir yaratılış olmasına rağmen, istekleriyle yapabildikleri arasındaki makas çok açıktır. Bu açıklık sebebiyle insanın başka soyut ihtiyaçları olması gerektiği düşünülmektedir.¹⁴ İnsan kendisine takdir edilen zaman dilimini yaşar. Hayatın sınırlı ve sonlu olduğunun algı ve idrakinde olan insan, sınırlı ve sonsuz bir alem için var gücüyle çalışır. Böyle yapmazsa Yüce Yaratıcı tarafından va'd edilen ahiret nimetlerinden yoksun kalır.

Kur'ân dünya hayatı ve güzelliklerinin kısa ve sonlu oluşunu şöyle anlatır: "Bu fani dünya hayatı bilir misiniz neye benzer? Tıpkı şuna benzer: Gökten yağmur indiririz, derken o yağmur sebebiyle, insanların ve hayvanların yiyerek beslendikleri bitkiler bol bol yetişir, ağ gibi etrafı sarar. Yeryüzü renk renk, çeşit çeşit meyve ve mahsullerle süslenir, bahçe sahipleri de o ürünleri deoşirmeye giriştikleri sırada, geceleyin veya gündüzün birden emir çıkarırız, bir afet gelir, söküp biçer. Sanki daha dün, o şen manzara, orada hiç olmamış gibi olur... İşte Biz düşünüp ibret alacak kimseler için delilleri böyle ayrıntılı olarak açıklarız."¹⁵ Dünya hayatı, yağmura benzetilmiştir. Yağmurla yeryüzü yeşerir, bitkiler canlanır, meyveler ortaya çıkar. Bahçe sahipleri kendi gayretleriyle olmuş gibi bunlara sahiplenir. Sonra bir semâvî afet gelir ve bütün bu güzelliklerin altını üstüne getirir. İnsan da yaşını başını alıp, hoş nitelikleri elde ettikten sonra ölüm gelir, onun bütün düzenini bozar.¹⁶

⁹ Pak, Zekeriyya (2005) *Allâh-İnsan İletişimi*, Ankara: İlahiyat Yayınları, s. 28-38

¹⁰ Kur'ân, Bakara, 2/212

¹¹ Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer (h.1404), *Tefsîrül-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil*, Beyrut: Dârü'l-küttübî'l-Arabiyye, C. I, s. 254-255; Şevkânî, Ebû Abdullah Ali b. Muhammed el-Havlânî (h.1414), *Fethü'l-kadîr*, Beyrut: Dâru ibn Kesîr, C. I, s. 244; Neysâbü'rî, Necmuddîn (h.1414), *İcâzül-beyân an meâni'l-Kur'ân*, thk. Hanif b. Hasan el-Kâsımî, Beyrut: Dârü'l-ğarbi'l-İslâmî, C. I, s. 448

¹² Râzî, Fahrüddîn (h.1420), *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, C. VI, s. 368; Bağavî, Muhyî's-Sünneh (h.1420), *Meâlimü't-Tenzil fi Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, C. I, s. 270; Endelûsî, Ebû Hayyân, (h.1420) *el-Bahru'l-Muhîr*, thk. Sıdkî Muhammed Celîl, Beyrut: Dâru'l-fikr, C. III, s. 50

¹³ İbn Âşûr, Tâhir, (1994), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr, C. II, s. 294

¹⁴ Tarhan, Nevzat (2013), *İnanç Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 214

¹⁵ Kur'ân, Yunus, 10/24; Diğere örnek için bkz. Kur'ân, Kehf, 18/45

¹⁶ Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Letâifü'l-İşârât*, thk. İbrahim el-Besyûnî, Kahire: el-Hey'etü'l-âmmeh el-Mısıriyye li'l-kitab; Zemaşerî, C. II, s. 340; Râzî, C. XVII, s. 236

Sadece insan ömrü değil, aynı zamanda dünyadaki nimetler ve dünya güzellikleri de sınırlı ve sonludur. İnsan sınırlı ve sonlu olana değil, sınırsız ve sonsuz olanı istemeli ve performans göstermelidir. "Ey iman edenler! Yeryüzünde Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, son derece dikkatli davranın. "Size selâm verene, dünya hayatının geçici ve az bir menfaatini elde etmek için: "Sen mümin değilsin" demeyin! Unutmayın ki Allah'ın yanında birçok ganîmetler vardır."¹⁷ O alçak hayatın bir araz olan, devam ve sebatı olmayan geçici metâna gönül vererek; zavallının malına göz dikerek veya geçici bir gaye için öyle "Sen mümin değilsin" demeyiniz. Binaenaleyh birisine "Sen mümin değilsin" denileceği zaman dünyevî gaye ve nefsanî hazzardan sıyrılmalı, hak gözü ile bakarak söylemeli ve kılıcı da ona göre vurmalıdır. Araştırmaksızın davranılmazsa insana Allah katında pek çok ganîmetler verilecektir.¹⁸

Bir başka ayette de dünya nimetlerinin geçici beğeniler olduğu belirtilerek, dünya hayatına bağlanmanın meydana getireceği ruhsal bunalımlara işaret edilmiştir: "Sakin o kâfirlerden bir kısmına geçici bir zevk olarak verdiğimiz dünya nimetlerine göz dikme! Onların iman etmemelerinden ötürü üzülmeye ve müminlere kol kanat ger, onları şefkatle koru!"¹⁹ İnkârcı güruhun bazısına verdiğimiz türlü çeşit dünya nimetlerine karşı istekli ve alıcı bir bakışın olmasın. Sanki Allah Resulü önceki âyetle de bağlantılı olarak şöyle demektedir: "Ben kendiyi kıyaslandığında her iyiliğin, yanında küçük kalacağı büyük bir iyiliğe mazhar kıldım." Sana düşen şey; bu nimetten başka bir nimete gereksinim duymaman ve doyunluk göstermendir. Böyle bir nimete sahipken gözün dünya nimetlerinde olmasın. Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki "Allah bir kimseye, Kur'ân'ı ezberleme nimeti verir de, başka kimselere bu nimetten daha değerli bir nimet verildiği zannına kapılırsa, kuşkusuz en büyük nimeti küçük görmüş ve nankörlüğe düşmüş olur."²⁰buyurur.²¹

Sonluluk insan tarafından kolay kabul edilebilir bir olgu değildir. İnsan dünya hayatının son bulacağını, sahiplendiği şeylerin yok olacağını görüp ruhsal bunalımlar yaşayabilir. Kur'an yaşamın sonlu ve sınırlı güzelliklerinin tükeneneceğini, sonsuz ve sınırsız güzelliğin ahiret hayatında olacağını anlatarak insana sağlıklı bir ruh sağlığının yöntemini öğretmektedir.

1.3.Dünya hayatı sınavlar zinciridir

İnsanın dünya hayatında varlığının en başta nedenlerinden birisi onun sınanması ve bunun sonucunda ahiret hayatında elde edeceği kazanımların belirlenmesidir. "Sınamak, denemek" gibi anlamlara gelen "imtihan" kelimesi, "م ح ن" kökünden türetilmiştir. Bir şey, bir söz hakkında düşünmek anlamında "مَحْنُ الْقَوْلِ", gümüşü ateşte arındırmak anlamında "مَحْنُ الْفِضَّةِ", deney yapmak amacıyla altınla gümüşü birbirinden ayırıştırıncaya kadar eritmek anlamında "إِمْتَحَنُ الذَّهَبِ بِالْفِضَّةِ" denilir. "المهحنة" sözcüğü, meşakkat ve insanın imtihan edildiği musibet anlamında isim olarak gelir ve çoğulu "المحن" dir.²² Kur'an-ı Kerim'de imtihan kavramının içeriği, daha ziyade "البلاء، الإبتلاء ve البلاء" kelimeleri ile ifade edilmiştir. "بَلَاؤًا، يَبْلُو، يَبْلَا" kökünden gelen "belâ" kelimesi, deneme, imtihan, lütuf, nimet anlamlarına gelir. "İbtîlâ ve iblâ" kelimeleri de aynı kökten türemiş, denemek, imtihan etmek, tecrübe etmek, haber sormak, açığa çıkarmak gibi anlamları içermektedir.²³

"Belâ" ve "ibtîlâ" kavramları, deneme ve sına anlamındadır ki, esasen iki emri tazammun eder, içerir. Birisi bir şeyin hafî ve gizli olan halini tanımak istemek, diğeri de o şeyin cevdet ve redâetini, kemalini veya noksanını meydana çıkarmaktır. Evvelki, Âlîm-i küll olan Cenâb-ı Allah hakkında kâbil-i tasavvur olamayacağından Allah'ın imtihanı, ikinci emr ile mülâhaza olunur. Bir de imtihan, imtihan olunan hakkında hayır veya şer, bir mihneti müstelzim olur ki bu münasebetle ibtilâ, imtihan çoğunlukla meşakkatli şeyler hakkında kullanılır, Cenâb-ı Hakk'ın tekâlifi de kulun temâyülât-ı nefsanîyesi ile rızây-ı ilâhî arasında deverân ettiği cihetle bir taraftan bir külfet ve zahmeti, diğeri taraftan kulda sebebi sevab veya ikâb olan fiiller ve hallerin zuhurunu müstelzim terbiyevî bir hasleti içermiş olduğundan tecrübe ve imtihana benzemektedir. Kulların işlerinde tecrübe ve imtihan ve itkan üzere amel etmelerini ve nazariyyâi

¹⁷Kur'ân, Nisâ, 4/94

¹⁸ Yazır, Elmalılı Hamdi (1968), *Hak Dini Kur'ân Dili*, Ankara: Diyanet İşleri Reisliği, C. II, s. 1426; Taberî, İbn Cerîr (2000), *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, C. IX, s. 70; Bikâî, Burhâneddîn İbrahim b. Ömer (1978), *Nazmü'd-dürrer fi Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver*, Kahire: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, C. V, s. 366

¹⁹Kur'ân, Hicr, 15/88

²⁰ Münâvî, Zeynüddîn Muhammed (h.1356), *Feyzü'l-Kadîr*, Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyye el-kübâ, C. VI, s. 75

²¹ Neysâburî, Nizâmüddîn el-Hasan (h.1416), *Ğarâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Furkân*, thk. Zekeriyya Umeyrât, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, IV, 234; Zemahşerî, h. 1404: C. II, s. 588; Râzî, h. 1420: C. XIX, s. 161

²² Ferâhidî, Halil b. Ahmed (h.1414), *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî,y.y.:Mektebetü'l-hilâl, III, 253; **Ezherî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî (2001), *Tehzîbü'l-Luğa*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, V, 78; **Firuzâbâdî**, Ebu't-Tâhir Meccüddîn Muhammed (2005), *el-Kamûsü'l-Muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, s. 1233; Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed (1968), *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, C. XXXVI, s. 153-155; **İbn Manzûr**, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (1990), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru'l-fikr, C. XIII, s. 401

²³Ferâhidî, h.1414: C. VIII, s. 340; Ezherî, 2001: C. XV, s. 281; Zebîdî, 1968: C. XXXVII, s. 207; İbn Manzûr, 1990: C. XIV, s. 83-84

mücerrede ile iktifâ eylemelerini talim için Cenâb-ı Allah kendi fiilini tecrübe ve imtihan suretinde ifham buyurmuştur.²⁴

İnsanın dünya hayatında karşılaştığı imtihanlar çok çeşitlidir. Kur'an'da "Biz mutlaka sizi biraz korku ile biraz açlık ile yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele!"²⁵ buyurularak insanın karşı karşıya kalacağı imtihan türleri anlatılır. Kur'an'da geçen sınav türlerinden biri psikolojiktir. Ayette geçen "korku" kavramı bir belirsizlik karşısında tehdit algısı ile tetiklenen rahatsız edici ve olumsuz bir histir. İnsanın ruh haliyle ilgilidir. Korku gibi başka hisler de vardır ki, yerine göre fiziksel rahatsızlıkların da ötesinde insanı rahatsız eder. Korku insanın psikolojisiyle daha çok ilgilidir. Bu sebeple, insanın karşılaşılabileceği sınavlardan bazıları psikolojik olacaktır.²⁶

Kur'an'da geçen sınav türlerinden biri de fizyolojiktir. Açlık genel anlamda vücudun gereksinme duyduğu besini alamaması durumunda ortaya çıkan bir şeyler yeme isteğidir. İnsan vücudunun ihtiyaç duyduğu besinleri alamadığı takdirde yaşamını belli bir süre devam ettirse de devamlılığı halinde yaşamını yitirme durumuna gelecektir. Açlık bireyin bedeniyle ilgili fizyolojik bir durumdur. Doğal âfetler²⁷, tabii dengenin bozulması²⁸ ve çevresel kıtlıklar²⁹ gibi olaylar da yeryüzünün yaşadığı ancak insanı etkileyen fizyolojik imtihanlardır.

Kur'an'da geçen sınav türlerinden biri ekonomiktir. Bilindiği üzere iktisatta insan, genel kabul görmüş bir yaklaşım olan homo-economicus olarak ele alınır. Rahat yaşama, para kazanma, para harcama, doyuma ulaşma hayatın sürdürülebilmesi için gerekli olan ekonomik güce sahip olma isteği insan için doğaldır. İnsan bunu vâ edebilmek için çabalar. İnsan hayatı gibi, ekonomik hayat ta inişli çıkışlıdır. Ekonomide sermaye darlıkları³⁰, iflaslar, ekonomik gücün tabii sebeplerle yitirilmesi gibi olaylar yaşanabilmektedir.³¹ Bunların kendisinden kaynaklı olanları olduğu gibi, dış etkenlere bağlı olanları da vardır. İnsan ekonomik hayatta bunlara hazırlıklı olmalıdır.

Kur'an'da geçen sınav türlerinden biri biyolojiktir. Kur'an insanın kendisinin ya da sevdiklerinin canlarıyla ilgili yaşayacağı biyolojik sıkıntılardan bahseder.³²

Bütün bu sınamalarla insan Allah'a olan bağlılığının seviyesini düşürmeden sürdürebilmeli, karşılaşılabilecek olumsuzluklara göstereceği direncin kazandıracacağı ödüllerin büyüklüğünün fark etmesi istenmektedir. İnsan başına gelen ve imtihan özelliği taşıyan her olayın Allah'tan geldiğini unutmaması, iyi kul olmak için sabır göstermesi, dünyanın bela ve mihnet yurdu olduğunu kabullenmesi, Allah'ın sevdiği kulların en büyük imtihanlara muhatap olduğunu düşünerek ruh sağlığını bozacak yanlış algılara ve idraklere düşmemelidir.

²⁴Yazır, 1968: C. I, s. 490-491

²⁵Kur'an, Bakara, 2/155

²⁶Peygamberin bile yaşadığı olaylardan sarsıntı geçirdiği anlatılır. Kur'an, Bakara 2/214; Diğer örnekler için bkz. Kur'an, Âl-i İmrân, 3/151; Ahzâb, 33/26; Hûd, 11/70, 74; Kehf, 18/18; Haşir, 59/2

²⁷Kur'an, Şûrâ, 42/34

²⁸Kur'an, Rum, 30/41

²⁹Kur'an, Tevbe, 9/126; Kur'an, Nahl 16/112

³⁰ Kur'an, Bakara, 2/177

³¹ Kur'an'da insanların ekonomik iflaslar yaşayacağı ile ilgili pasajlara rastlamak mümkündür. "Onlara şu iki kişinin halini misal getir: Onlardan birine iki üzüm bağı lütfettik, bağların etrafını hurma ağaçları ile çevreledik. ve bahçelerin arasında da ekin bitirdik. Her iki bağ da meyvesini verdi, hiçbir şeyi eksik bırakmadı. O iki bağın arasında da bir ırmak akıttık. O şahsın başka serveti de vardı. Arkadaşıyla konuşurken ona: "Benim," dedi, "malım ve servetim senden çok olduğu gibi, maiyyet, çoluk çocuk bakımından da senden daha ilerideyim." Bu adam gururu yüzünden kendi öz canına zulmeder vaziyette bağına girdi ve: "Zannetmem ki bu bağ bozulup yok olsun; kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Bununla beraber sayet Rabbimin huzuruna götürülecek olursam o zaman elbette bundan daha iyi bir âkabet bulurum!" dedi. Konuşma esnasında arkadaşı bu şahsa: "Ne o!" dedi, "yoksa sen, senin aslını topraktan, sonra da bir damla meniden yaratan, bilahare de seni böyle tam mükemmel bir insan şekline getiren Rabbini mi inkâr ediyorsun? Fakat sen inkâr etsen de şunu bil ki benim Rabbim Allah'tır. Rabbime hiç bir şeyi ortak saymam. "Benim servetimin ve çoluk çocuğumun sayısının seninkinden daha az olduğunu düşündüğüne göre, bağına girdiğinde: "Maşaallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! Ondan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur." demeli değil miydin? Olur ki Rabbim senin bahçenden daha iyisini bana verir ve senin o bahçene gökten bir âfet indirir de bağın kupkuru toprak kesilir; yahut bağının suyu çekilir de ondan artık büsbütün ümidini kesersin." Çok geçmeden, bütün serveti kül oldu...Sahibi bu halini görünce, bağın çökmüş çardakları karşısında, yaptığı masraflarına, harcadığı emeklere acıyıp avuçlarını oğuşturdu kaldı! "Ah!" diyordu, "n'olaydım, Rabbime ibadette hiçbir şeyi ortak yapmamış olaydım!" Hasılı o, Allah'tan başka kendisine sahip çıkacak bir topluluk da bulamadı, kendi kendisini de kurtaramadı. Öyle bir yerde himaye ve yardım, sadece hak ve hakikatin ta kendisi olan Allah'a mahsustur. En iyi mükâfata da, en güzel âkibeti de veren O'dur. Dünya hayatı hakkında onlara şu misali ver: Dünya hayatının durumu şuna benzer: Gökten yağmur indiririz, onun sayesinde yeryüzünde bitkiler yeşerip gürleşir, çok geçmeden kurur, rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelir... Allah her şeye hakkıyla kadirdir. Mal mülk, çoluk çocuk... Bütün bunlar dünya hayatının süsleridir. Ama baki kalacak yararlı işler ise Rabbinin katında, hem mükâfat yönünden, hem de ümit bağlamak bakımından daha hayırlıdır." Kur'an, Kehf, 18/32-46; Olayın önemine dikkat çeken Kur'an, benzer bir olayı Kalem Suresi'nde de anlatır. Kur'an, Kalem, 68/10-32)

³²Kur'an, Âl-i İmrân, 3/186; Enfal, 8/28; Tegâbü, 64/15; Mülk, 67/2

1.4.Dünya hayatı metâ-ı gurûrdur

İnsanın yaşam kalitesini arttıran dünya hayatı ile ilgili algılardan biri de onun metâ-ı gurûr olduğunu bilmek ve ona göre bir tutum almaktır. Gerçekte dünya hayatının aldaticılığı insan idraki ve algısıyla ilgilidir. İnsan yaşamını elbette yerküre üzerinde sürdürecektir. Dünya, insana kendisinin ve sorumluluğundaki bireylerin insanî ve ahlâkî sınırlarda yaşamını sürdürmek için sunulmuştur. Dünya insanın geçim ve yaşam yeridir. Kur'ân'da dünyanın insanın geçim yeri olduğu şöyle anlatılır: “Değerli halkım! Bu dünya hayatı, basit bir metâ'dan, geçici bir eğlenceden ibarettir. Âhiret ise, işte asıl yerleşecek yer orasıdır.”³³“Size verilen nimetler, geçici dünya metâi, dünyanın süsüdür. Allah'ın size sakladığı âhiret mükâfatı ise daha hayırlı, daha devamlıdır. Hâlâ aklınızı çalıştırmayacak mısınız?”³⁴ Metâ kelimesi Kur'ân'da biri çoğul şeklinde olmak üzere otuz beş âyette geçmekte, ayrıca otuz beş âyette aynı kökten çeşitli isim ve fiiller yer almaktadır.³⁵ “Metâ” kavramı maddî, geçici nimet ve faydaları içerdiğinden İslâmî kaynaklarda konunun ahlâkla bağlantısı, bu nimet ve olanaklar karşısında takınılması gereken tutumun ölçüsüyle ilgili görüşler genellikle “dünya” kelimesi çerçevesinde ortaya konmuş, başta Gazzâlî olmak üzere bilhassa mutasavvıflar tarafından bu hususta zengin bir literatür oluşturulmuştur.³⁶

İnsanın yaşadığı ve geçimini sağladığı yer olan dünya hayatı, onu kulluk yolunda aldatan bir unsur olmuştur. “Her canlı ölümü tadacaktır. Siz ey insanlar, çalışmalarınızın ücretini ancak kıyamet günü tam bir şekilde alacaksınız. O vakit, kim ateşten uzaklaştırılıp cennete yerleştirilirse, işte o muradına ermiştir. Yoksa bu dünya hayatı, aldaticı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir.”³⁷ Çobanın kendisine azık olarak hazırladığı bir avuç hurma, undan yapılmış bir azık veya sütle beraber yiyeceği az bir şey; işte metâ-ı gurur budur.³⁸ Dünya hayatı üç yönden sonucu fesada gider. İlki, insan bütün isteklerine kavuşsa bile üzüntü, sıkıntı ve kederleri daha çok olacaktır. Çünkü zamanı dardır, istekleri sınırsızdır ve neyin faydalı neyin zararlı olduğunu çok iyi bilememektedir. İkincisi, insanın gönlünü dünya sevgisi kaplarsa, hırsla dünyayı elde etmek isteyecektir. Arzularına ulaşamayınca üzülecek ve rahatsız olacaktır. İnsan hep şöyle zanneder: Bunu elde edersem rahatlarım. Halbuki hiç zannettiği gibi değildir. İstekleri ve arzuları daha da çoğalacaktır. Üçüncüsü, insan dünya hayatında ne kadar doyuma ulaşırsa, ahiret hayatında o kadar sıkıntılar yaşayacaktır. İşte bu üç şey, dünya hayatının metâ-ı gurûr olduğunu gösterir.³⁹Dünya denilen o geçici hayat, müşterisini aldatan metâ-ı gurûrdan başka hiçbir şey değildir. Serap gibi parıldar, bulut gibi geçer gider. Metâ satılık kumaş ve kullanacak âlât ve edevât veya gerek âlât ü edevât, gerek emvâl ve gerek saire ale'l-ıtlak medar-ı intifa olan az çok lüzumlu şey manâlarına gelir ki lisanımızda matah dediğimiz zaman bu üçüncü manâyı kastederiz. Gurur, aldanmak demek olduğu gibi gârr'ın cem'î olarak aldaticılar demek de olabilir. Metâ-ı gurûr müşteriyi kandırmak için allanıp pullanarak hoş gösterilen ve alındıktan sonra aşağılık olduğu anlaşılan metâ demektir. İşte hayat-ı dünya budur. Bunun müşterisi olanlar, bütün nazar ve ümidini buna dikenler ne saadete görülecek zannedenler aldanmış olurlar.⁴⁰

Kur'an açık bir şekilde dünya hayatının aldaticı yanına işaret ederek insanları bu konuda uyarılmaktadır. İnsan dünya hayatının aldaticılığına boyun eğerek, öteki hayatta onu mutsuz kılacak bir motivasyonu seçerse, Kur'ân onu, dünyanın aldaticı bir metâ olduğu doğrultusunda bir algı ve idrak geliştirerek, sağlıklı bir ruhsal hayata yönlendirmektedir. Küreselleşme ile birlikte tüketim kültürü yaşamın her alanını kuşatmıştır. Bireyciliğin öncelikli olması ve bireylerin sınırsız tüketim peşinde koşarak haz alma ve aldıkları hazzı süreklileştirme istekleri, insanın ruh sağlığına olumsuz ve ters etkiler yapabilmektedir

1.5.Dünya hayatı oyun ve eğlencedir

Yaşadığımız hayatı öne alma, doyuma erme, lüks ve rahat yaşama sarhoşluğu modern insanın açmazlarından birisidir. Modern insan dünya hayatını doyum, zevk ve sefa sürme biçiminde algılamış, dünyaya ait her hazzı tadınca yaşamın gereğini yerine getirmiş yanılığına düşmüştür. Elbette dünya hayatı boş ve gayesiz yaratılmamıştır. Aslında çok yüce bir gaye için yaratılan insan, kendisi dünya hayatını oyun ve eğlenceye çevirmiştir. Kur'ân'da dünya hayatının oyun ve eğlence olarak nitelendirilmesi, dünya nimetlerinin ahiretteki nimetlere göre kıymet ve lezzet bakımından daha az değerli olmasıyla ilgilidir. “Dünyadaki fani hayat,(ahireti inkar ederek yahut inkar derecesinde yaşandığı takdirde) oyundan, eğlenceden, gelip geçici zevklerden başka bir şey değildir. Asıl hayat, ahiret hayatıdır. Bu gerçeği ancak Allah'ın emirlerine itaatsizlikten sakınanlar anlar.

³³Kur'ân, Mü'min, 40/39

³⁴Kur'ân, Kasas, 28/61

³⁵ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd (2007),*el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire: Dârü'l-hadîs, s. 756-757

³⁶Çağrı, Mustafa, “Metâ”, *D.İ.A.*, Türkiye Diyanet Vakfı, C. XXIX, s. 398-399

³⁷Kur'ân, Âl-i İmrân, 3/185

³⁸Taberî,2000:C.VII, s. 453

³⁹Râzî,h.1420: C. IX, s. 453

⁴⁰Yazır, 1968: C.II, s. 1246

Neden hala aklınızı başınıza almazsınız!"⁴¹Hayatı, dünya hayatından ibaret sayanlar anlamalı ki, dünya hayatı mücerred dünya hayatı olmak itibariyle lehv u leib (oyun-eğlence)den başka bir şey değildir. Dipsiz, sonu karanlık bir gafletten, faydasız oyuncaktan ibarettir. Bunun seyir anlarını, lezzete sayılan şeylerini bir lahza mülhaza edip te ölümü göz önüne getirenler bunda asla tereddüt etmezler. Bunun içindir ki, hayat, dünya hayatıdır diyenlerin en büyük zevki, onu ve akıbetini unutmak için lehviyyat ile eğlenmek, oyunlarla vakit öldürmekte bulurlar.⁴²"Bilin ki dünya hayatı (Allah'ın çağrısına aldırılmadan yaşandığı takdirde) oyundan, eğlenceden, süs ve gösterişten, birbirinize karşı övünmeden ve daha çok mal-mülk ve evlat sahibi olma hürsından ibarettir. Dünyadaki fani hayat aynen şu misaldir. Bir yağmur yağar, bitirdiği bitkiler çiftçileri çok mutlu eder. Derken, bir de bakarsın ki sararıp solmuş, kuru ot ve saman olmuş. (Unutmayın ki) varsa yoksa dünya diyenler için ahirette şiddetli bir azap, ahireti dünyaya tercih edenler içinse Allah'ın bağışlaması ve rızası vardır. Evet, dünyadaki fani hayat aldatıcı bir hazdan başka bir şey değildir."⁴³Dünya hayatının "oyun" ve "eğlence" kabul edilmesi onu aşağılamak ve küçümsemek içindir. Allah adına ölüme gitme gibi bir buyruk, fani hayata takılıp terk edilmemelidir. Dünya hayatının "oyun-eğlence" sayılması dünya ve içindeki çok unsurun, bir tür oyun nitelikleri taşıması nedeniyledir. Hâlbuki dünya hayatında oyun ve eğlence sayılamayacak şeyler de vardır. Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, ahiret hayatıyla ilgili konulara özenmek ya da.⁴⁴

Dünya hayatının ahiret hayatına nazaran değersiz ve kıymetsiz olduğunu Hz. Peygamber'in yaşamında çokça görmek mümkündür. Sayısız örnekten birisi şudur. Hz. Peygamber bir gün çarşıya çıkmıştı. Allah Resûlü'nü görenler etrafını sardılar. Yolda giderken küçük bir oğlak sürüsüne rastladılar. Allah Resûlü için dünyanın değersizliğini ve gönül bağlamaya değmediğini anlatmak için bundan iyi bir fırsat olamazdı. Efendimiz, ölü oğlağın kulağından tutarak yanındakilere: Bunu bir dirhem karşılığında kim almak ister, diye sordu. Sahâbi: Daha az paraya bile almayız. O ne işe yarar ki, dediler. Allah Resûlü sormaya devam etti: Pekâlâ bedava verilse alır mısınız? Hayır, dediler. Aslında bu oğlak diri de olsa, kulakları küçük olduğundan kusurlu sayılır, onun ölüsünü ne yapalım? Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bu oğlak size göre nasıl değersiz ise, yemin ederim dünya hayatı da Allah katında bundan daha değersizdir."⁴⁵

İnsanın ruh sağlığını tehdit eden unsurların başında etrafımızdaki her şeyin arzu ve heveslerimize göre dizayn edilip dünya hayatının çekici hale getirilmesi gelir. Modern dünyada iştahlar kabartılmakta, şehvetler kamçılanmakta ve çıkar her şeyin önüne geçirilmektedir. Bu da insanın ruh sağlığını olumsuz etkilemekte, insanı dünya bağımlısı yapmaktadır.

1.6.Dünya hayatında her istek elde edilemez

İnsan istekleri sınırsız ancak gücü, imkânları ve ihtiyaçları sınırlı bir varlıktır. İnsan, ihtiyaçları ile istekleri arasındaki bu ters orantıyı fark edip, isteklerini karşılama konusunda dengeli bir tutum içinde olmalıdır. Zayıf ve sınırlı bir güçle yaratılan insan nefes alıp vermesinden, yediklerinin vücutta hazmına kadar Yüce Allah'ın yardımına ve iznine muhtaçtır. Kur'ân şöyle buyurur: "Ey insanlar! Siz hepiniz Allah'a muhtaçsınız."⁴⁶ Günah işleyerek, ya da cihadı gitmeyerek Allah'a bir zarar veremezsiniz. Zira Allah'ın size ihtiyacı yoktur. Aksine sizin Allah'a ihtiyacınız vardır. Siz fakirlersiniz Allah ise her şeyin kendisine ihtiyaç duyduğu Zât'tır.⁴⁷ Âyette bütün insanlara seslenilmektedir. "الفقرَاء" kelimesin lâm-ı ta'rif "ال" ile zikredilmesi istiğrak için olup, bütün insanların ihtiyaç sahibi olduğunu anlatmak içindir.⁴⁸

Bazı insanlar, tamamen duyulardan gelen doyumunu kendilerine gaye edinmiş olarak yaşarlar. Kendilerini güdü ve eğilimlerinin esiri yapan bu insanlar akıllarını ve ruhlarını (rahmânî yönlerini) açgözlülüklerine kurban ederler. Metafizikten uzak, ölçüsüz maddî dünya yaşamı içgüdüleri kışkırtan, hürsarı ayaklandıran, bitmek tükenmek bilmeyen arzuları kamçılayan, insana geçici ve aldatıcı zevkler veren bir vâd olma biçimidir. İnsanın içgüdülerini bütünüyle ayaklandırır fakat kalıcı bir doyum sağlayamaz. Tadılan her zevkin sonunda derin bir pişmanlık ve acı bırakır. İnsan istedikçe ister, daha çok

⁴¹Kur'ân, En'âm, 6/32

⁴²Yazır, 1968: C. III, s. 1911

⁴³Kur'ân, Hadid, 57/20

⁴⁴ Endelûsî, İbn Atıyye (h.1422),*el-Muharrerü'l-Veciz fi Tefsiri'l-kitâbi'l-Aziz*, thk.Abdüselam Abdüşşâfi Muhammed, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, C. V, s. 123; **İbnü'l-Cevzî**, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali el-Bağdâdî (1987), *Zâdü'l-Mesîr fi ilmi't-Tefsîr*, Beyrut: Dârü'l-fikr, IV, 236; Râzî, h.1420; C. XXVIII, s. 62

⁴⁵Müslim, "Zühd", 2

⁴⁶Kur'ân, Fâtır, 35/15

⁴⁷Taberî, h.1420; C. XIV, s. 254

⁴⁸ İbn Cüzeyy, el-Kelbî el-Girnâti (h.1416), *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil*, thk. Abdullah el-Hâlidî, Beyrut: Şeriketi Dâru'l-Erkam İbn Ebî'l-Erkam, C. II, s. 174

ister, çoğun çoğu az görünür, yine ister. Tekrar tekrar aynı hazzı elde etmenin yollarını bulmaya çalışır. Bir kısır döngünün içerisinde bulur kendisini. Şuursuz şekilde gösterilen bu çabalar insanlara ıstırap verir.⁴⁹

İnsan nefsinin sınırsız istekleri vardır. Bu isteklerinin dünyada karşılanmasının olanağı yoktur. Bu nedenle her arzusuna ve isteğine ulaşamayacağını bilinci ve idraki içinde olmalıdır. *“Ne o, insanoğlu kurduğu her hülyaya, içinden geçen her şeye nail olur mu sanıyor?”*⁵⁰ Mademki insanın her istediğinin dünya hayatında verileceği sözü kendisine verilmemiştir. İnsan da ruh sağlığını sarsacak arzu ve isteklerin esiri olmamalıdır. Kendisini sınırsız arzu ve tutkuların prangalarından kurtararak gerçek insan ufkuna ulaşarak özgürleştirmelidir.

1.7. Dünya hayatındaki nimetler Ahiret nimetlerine göre çok sönüktür

Dünya hayatını çekici kılan nimetler, ahiret nimetleriyle karşılaştırıldığında gayet sıradan kalacaktır. Hz. Peygamber: *“Cennette bir kamçı uzunluğunda yer, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Dilerseniz ‘Her canlı ölümü tadacaktır. Siz ey insanlar, çalışmalarınızın ücretini ancak kıyamet günü tam bir şekilde alacaksınız. O vakit, kim ateşten uzaklaştırılıp cennete yerleştirilirse, işte o muradına ermiştir. Yoksa bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir.’”*⁵¹ âyetini okuyun.⁵² buyurur.

İnsan yaratılıştan kendisine verilmiş olan ebediyet arzusu ahiret hayatında gerçekleştirebileceği bir hakikattir. Bu sebeple kendisinin dünya için yaratılmadığını bilmeli ve ahiret hayatını kazanmak için çaba göstermelidir ki dünya iyilikleriyle ölçülemeyecek ahiret iyiliklerini elde edebilsin. Bir kutsî hadiste Hz. Allah şöyle buyurmuştur: *“Salih kullarıma gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insan tasavvurlarını aşkın şeyler hazırladım.”*⁵³ Aslında en büyük âhiret nimeti Yüce Allah’ın razı olmasıdır. *“İşte Allah’a karşı gelmekten sakınan müttakiler için Rab’leri nezdinde içinden ırmaklar akan cennetler olup, kendileri orada ebedî kalacaklardır. Hem orada onlara tertemiz eşler ve hepsinin de üstünde Allah’ın rızası vardır.”*⁵⁴

Cennet nimetleri, dünya nimetleriyle kıyaslanamayacak kadar üstün özelliklere sahiptir. Sadece değerli olması yetmez, uzun süre bu değerini yitirmeden koruması, herhangi bir kesintiye uğramadan sürekli Cennetliklerin hizmetine sunulması da bu nimetlerin ayrıcalığını ortaya koymaktadır. Dünya hayatındaki nimetlerin değerinin düşük olduğu algı ve idraki içinde olan insan ahireti arzulayacak, dünyaya bağlanmak istemeyecektir.

1.8. Dünya hayatında sürekli mutluluk yoktur

“Sürekli mutluluk” kavramı ise araştırılan ve mümkün olup olmadığı belirlenmeye çalışılan bir konudur. Genel kanı bireyin yaşamında olumsuzlukların da yer aldığı ve her an ve sürekli mutluluğun sözü konusu olmadığını ortaya koymaktadır. Toplumun geneli incelendiğinde çok mutlu ya da çok mutsuz insanların daha az sayıda oldukları görülmektedir. Böyle olunca insanların büyük çoğunluğunu *“mutlu olmayan ama mutsuz da olmayan”* kişiler oluşturmaktadır.

Freud, insanı iç dürtülerin elinde devamlı sürüklenen bir varlık; öğrenme psikologları ise çevresel koşulların esiri olarak görmektedir. Buna karşılık benlik kuramcıları, insan doğasının bitimsiz mutluluk aradığına, insanın kendisi ve doğasıyla ahenkli bir şekilde yaşamak için şuurlu olarak seçimler yaptığına inanmaktadır.⁵⁵

Yeryüzünde yaşayan her insanın bilmesi gereken en önemli gerçek sürekli ve kesintisiz bir mutluluğun olamayacağıdır. Her şeyin sürekliliği insanı usandırır. İsrailoğulları’nın Allah’ın ihsanı olan bildircin eti ve kudret helvasından sıkılıp, soğan sarımsak gibi yitcekler talep etmeleri bu ruh halinin göstergesidir.⁵⁶ Her gün aynı yemeği yemek, aynı şarkıyı dinlemek, aynı insanlarla sürekli birlikte olmak,

⁴⁹ Mezâhirî, Hüseyin (2002), *Dürtülerin Kontrolü*, (çev). Süleyman Demir, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 28; Arıkdal, Ergün (1998), *Yaşamın Amacı: Kendini Bilmek*, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, s. 45-46; Bulaç, Ali (1995), *İnsanın Özgürlük Arayışı*, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 140-141’den naklen: Kasapoğlu, Abdurrahman (2010) *Kur’ân Psikoloji Atlası*, Malatya: Kendini Bilmek Yayınları, C. II, s. 461-462

⁵⁰ Kur’ân, Necm, 53/24

⁵¹ Kur’ân, Âl-i İmrân, 3/185

⁵² Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 8

⁵³ Buhârî, “Tevhîd”, 35; Müslim, “Cennet”, 2-5; Müsned, C. II, s. 313

⁵⁴ Kur’ân, Tevbe, 9/100

⁵⁵ Köksal, Canan (2011), *Astrolojik Kişilik Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki*, Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6

⁵⁶ Kur’ân, Bakara, 2/57-61; A’raf, 7/160; Kur’ân-ı Kerim’de İsrailoğulları’nın çöldeki hayatı nakledilirken üç yerde (Kur’ân, Bakara 2/57; A’raf 7/160; Tâhâ 20/80) onlara verilen nimetlerden olmak üzere menn ve selvâdan bahsedilmektedir. Taberî menn’in ağaçtan sızan reçine, bal, süttten beyaz ve baldan tatlı bir yiyecek olduğu, ağaçların üzerine düştüğü, kar gibi İsrailoğulları’nın üzerine yağdığı, yenilen, pişirilip içilen bir yiyecek olduğu şeklindeki farklı rivayetleri aktarmıştır (Câmiü’l-beyân, II, 91-94). Râzi, fecir vaktinden güneşin doğmasına kadar her insan için belli miktarda kar gibi yağın bir yiyecek (Mefâtihu’l-ğayb, III, 522), İbn Kesîr de bal gibi gökten indirilen ve su katılarak tüketilen bir içecek, tek başına yenildiği gibi başka yiyeceklere de katılan bir yiyecek (Tefsîrü’l-Kur’ân, I, 267)

beraber oturup kalkmak insanda ruhsal problemler doğurmaktadır. Aslında dünyadaki hiçbir insan için sürekli mutluluk söz konusu değildir. Sürekli mutluluğu elde etmiş, hiçbir hedefi kalmamış olan insanlar sağlam bir psikolojiye sahip değilse, bunalıma doğru kayışı kolay olacaktır. Ebedi cennet hayatında insanın cennet nimetlerinin bolluğu ve sürekliliği karşısında sıkılmayacağını Kur'an garantilemektedir. "Onlar orada (Firdevs cennetlerinde) devamlı kalacak, (usanmadıklarından ötürü), oradan ayrılmayı hiç dilemeyecekler."⁵⁷ İnsan dünyada hangi nimete sahip olursa olsun, daha yükseğini ve iyisini ister. Ama cennette istemeyecektir.⁵⁸ Nefisleri daha iyisini istemeyecektir.⁵⁹ Kur'an'da sürekli mutluluğun olamayacağını örnekleri vardır. En çarpıcı örnek Kasas Suresi'nde ultra zengin olarak anlatılan Kârun'un yaşadığı acıklı sondur. "Yoldan sapanlardan biri olan Karun da Mûsa'nın kavminden olup onlara karşı böbürlenerek zulmetmişti. Ona hazineler dolusu öyle bir servet vermiştik ki o hazinelerin anahtarlarını bile güçlü kuvvetli bir bölük zor taşırdı. Halkı ona: "Servetine güvenip şımarma, böbürlenme! Zira Allah böbürleneni sevmez!" demişti. "Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî âhiret yurdunu mâmur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma! (ihtiyacına yetecek kadarını sakla). Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma! Çünkü Allah bozguncuları sevmez." Karun "Ben bu servete sadece ilmim ve becerim sayesinde kavuştum!" dedi. Peki, şunu da bilmiyor muydu ki Allah, daha önce kendisinden daha güçlü ve serveti daha fazla olan nice nesilleri helâk etmişti? Ama suç işlemeyi meslek edinen sicillilere artık suçları hakkında soru sorulmaz. Karun bir gün, yine bütün ihtişam ve şatafatıyla halkının karşısına çıktı. Dünya hayatına çok düşkün olanlar: "Keşke bizim de Karun'un gibi servetimiz olsaydı. Adamın amma da şansı varmış, keyfine diyecek yok!" dediler. Âhirete dair ilimden nasibi olanlar ise: "Yazıklar olsun size! Bu dünyalıkların böylesine peşine düşmeye değer mi? Oysa iman edip yararlı işler yapanlara Allah'ın cennette hazırladığı mükâfat elbette daha hayırlıdır. Buna da ancak sabredenler nail olur." Derken Biz onu da, sarayını da yerin dibine geçiriverdik. Ne yardımcıları Allah'a karşı kendisine yardım edip, onu kurtarabildi, ne de kendi kendisini savunabildi. Daha dün onun yerinde olmaya can atanlar bu sabah şöyle dediler: "Vah bize! Meğer Allah dilediği kimsenin rızkını bol bol verir, dilediğinin rızkını kısarmış! Şayet Allah bize lütfedip korumasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vah vah! Demek ki gerçekten kâfirler iflah olmazmış!"⁶⁰ Kur'an refah içinde şımarıklaşmış aristokrat kimseler için şöyle buyurur: "Herhangi bir beldeyi imha etmek istediğimizde oranın lüks içinde yaşayan şımarıklarına iyilikleri emrederiz. Buna rağmen onlar dinlemez, fisk u fücra devam ederler. Bu sebeple, orası hakkında cezalandırma hükmü kesinleşir. Biz de orayı yerle bir ederiz."⁶¹ "Mütref" bütün lezzetleri tatmış, doyuma ulaşmış kimseye denir.⁶² Her tür nimeti elde edince şımarmıştır.⁶³

Sürekli mutluluk ve lezzet sadece cennette vardır. "Allah onlara içlerinden ırmaklar akan cennetler hazırladı. Onlar oralara devamlı kalmak üzere gireceklerdir."⁶⁴ Yüce Allah ahiret-cennet nimetlerini cennet ve içindekiler, tertemiz eşler v.b. gibi cismânî-nefsî olanlar; Allah'ın rızası nimeti gibi ruhânî-aklî olanlar olmak üzere ikiye ayırır.⁶⁵

İnsanlar sürekli mutlu olmaları gerektiğine inandırılmış bir çağda yaşamaktadır. İnsan şu gerçeği idrak etmelidir: Sürekli mutluluk öteki âlemde gerçekleşecektir. Hayat insanın karşısına türbülanslar çıkaracaktır. Kimi zaman hız keserek, kimi zaman rota değiştirerek olayların üstesinde geleceğini bilmek kaliteli bir ruh sağlığı için vazgeçilmezdir.

SONUÇ

Kur'an evrenle ilgili bilgiler verirken, evrenin ana unsuru insanı çerçeve dışında tutmamıştır. Kur'an'ın evrene bakışı insan merkezlidir. Evren Yüce Allah tarafından gözler önüne serilmiş bir kitap; insan da evreni ve varlığı keşfetmeye çalışan bir kâşif; yaşam da bu ikisinden süzülen anlamlardır. Şayet evren, insan ve yaşam birbirinden farklı görülürse, gerçeğin ritmi bozulacak ve bir düzensizlik (aritmî) çıkacaktır. İnsan sadece maddî, fiziksel yönü olan bir varlık değildir; insan aynı zamanda mana yönü olan manevî bir

olduğunu belirten rivayetleri kaydetmiştir. Müfessirler, selvâ'nın da Allah tarafından İsrâiloğulları'na yetecek kadar yemeleri için gönderilen bıldırcın, bıldırcın kuşuna benzer bir kuş veya bıldırcından daha büyük güvercin gibi besili bir kuş olduğu şeklinde farklı rivayetler nakletmişlerdir (Taberî, *age*, II, 96; Râzî, *age*, III, 522). Ömer Faruk Harman, "Men ve Selvâ", *D.İ.A.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXIX, s. 108

⁵⁷Kur'an, Kehf, 18/108

⁵⁸Zemahşerî, h.1404, C. II, s. 750; İbnü'l-Cevzî, 1987; C. III, s. 114

⁵⁹ Beyzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed (h.1418), *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, thk. Abdurrahman Maraşlı, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, C. III, s. 295; Zuhaylî, Vehbe(h.1418), *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dimeşk: Dâru'l-fikr, C. XVI, s. 39

⁶⁰Kur'an, Kasas, 28/76-82

⁶¹Kur'an, İsrâ,17/16

⁶²Taberî, 2000: C. XV, s. 529; İbn Atiyye, h.1422: C. III, s. 445

⁶³Râzî, h.1420: C. XX, s. 314

⁶⁴Kur'an, Tevbe, 9/100

⁶⁵ Rızâ, Muhammed Reşid (1990), *Tefsîru'l-Menâr*, Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, C. III, s. 204

varlıktır. İnsan bu yönüyle, çevresindeki şeyleri nesneleştirerek bunları, H. Z. Ülken'in tabiriyle birer "dünya" haline getirmektedir.⁶⁶

Kur'ân'da insan karakterine ve insanın hayatını çevreleyen unsurlarla ilişkilerine Kur'an penceresinden bakılırsa şüphesiz doğru yakalanacaktır. İnsan derinlikleriyle bir kez daha keşfedilecektir. Mehmet Akif'in deyişiyle "İçinde âlemler barındıran" varlık, Yaratıcısıyla olan sırlı irtibatı nedeniyle hala bir muammadır.

İnsanı çevreleyen unsurların başında dünya hayatı gelir. İnsan kendini kuşatan bu yakın hayatı iniş ve çıkışlarıyla kabul etmelidir. Sürekli ve kesintisiz mutluluk arzu edilen bir şey olsa da gerçekleşmesi olanaksızdır. Tek hedef ve gayesi mutluluk olan insanlar, bir mutsuzluk durumunda hayal kırıklığı yaşayabilir. Beyaz bir duvarın üstüne, bembeyaz bir tebeşirle yazı yazmak yararsızdır. Ne kadar yazmaya çalışılsa da kimse bir şey okuyamaz. Gece, gündüz kadar gereklidir. Acı, üzüntü dolu günler; mutluluk, sevinç dolu günler kadar bilinçlenmektir. Bir şeyin değeri ancak karşıtı ile bilinebilir.

Nietzsche'nin şu sözleri koruyucu ruh sağlığı çabalarının parolası olabilecek niteliktedir: Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her "nasıla" katlanabilir. Dünya hayatının en önemli varoluş sebebi, insanın ahreti kazanmasıdır. Yaşamında hiçbir anlam, amaç, hedef göremeyen ve bu nedenle yaşamını sürdürmeyi anlamsız bulan kişi çok zor durumdadır. Bu insanın kaybetmesi uzun sürmeyecek ve iyi bir beden sağlığını yakalasa da, iyi bir ruh sağlığını yakalayamayacaktır.

Batı dünyası değişik düşünce sistemleri geliştirirken, insanın kazanması ve başarısını ana hedefine aldığı için küresel ya da bireysel bunalımlara ancak ilaçlarla çare olmaya çalışmaktadır. Ruhsal problemler için ilaç kullanma sıradanlaşmış, insanlar vitamin ilacı gibi rahatlatıcı ilaçlara ilgi göstermeye başlamışlardır.

İnsan geçici ve yok olma niteliği taşıyan objelere bağlanmamalıdır. Dünya hem kendisi hem de hayatı, geçici ve fanidir. Yaşam bağımlısı bir birey, geçici dünya hayatına taparcasına bir bağıllık duyarsa, elde edemediği şeyler karşısında yıkımlar yaşayacak, ruh sağlığı yönüyle derin yaralar alacak ve mutluluk kendisi için bir hayal olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd (2007), *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire; Dârü'l-hadîs
- ACLÜNÎ, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Muhammed (2000), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlî'l-İlbâs*, thk. Ahmed b. Yusuf el-Henâvî, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye
- ALTUNTAŞ, Mehmet (2008), *Kur'ân Perspektifinden Dünyanın Değeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ARIKDAL, Ergün (1998), *Yaşamın Amacı: Kendini Bilmek*, İstanbul; Ruh ve Madde Yayınları
- BAĞAVÎ, Muhyi's-Sünneh (h.1420), *Meâlimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî
- BEYZÂVÎ, Abdullah b. Ömer b. Muhammed (h.1418), *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, thk. Abdurrahman Maraşlı, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut
- BİKÂÎ, Burhâneddîn İbrahim b. Ömer (1978), *Nazmü'd-dürer fi Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Süver*, Kahire; Dârü'l-kitâbi'l-İslâmî
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail (1991), *el-Câmiü's-Sahîh*, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye
- BULAÇ, Ali (1995), *İnsanın Özgürlük Arayışı*, İstanbul: İz Yayıncılık
- ÇAĞRICI, Mustafa (1988), "Metâ", *D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, C. 29, s. 398-399
- EKİN, Yunus, (2002) "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, s. 79
- ENDELÜSÎ, Ebû Hayyân, (h.1420) *el-Bahrü'l-Muhît*, thk. Sıdkî Muhammed Celîl, Beyrut: Dârü'l-fikr
- ENDELÜSÎ, İbn Atiyye (h.1422), *el-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsiri'l-kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye
- EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî (2001), *Tehzîbü'l-Luğa*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî
- FERÂHÎDÎ, Halil b. Ahmed (h.1414), *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâi, y.y.: Mektebetü'l-hilâl
- FÎRUZÂBÂDÎ, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed (2005), *el-Kamûsü'l-Muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle
- HARMAN, Ömer Faruk, "Men ve Selvâ", *D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, C. XXIX, s. 108
- IBANEZ, Félix Marti (1996), *Felsefe Öyküleri*, çev. Hamide Koyukan, Ankara: İmge Kitapevi
- İBN ARABÎ Muhyiddîn Muhammed b. Ali (2006), *İlâhî Aşk*, trc. Mahmut Kanık, İstanbul; İnsan Yayınları
- İBN ÂŞÛR, Tâhir, (1994), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr
- İBN CÜZEYY, el-Kelbî el-Gırnâtî (h.1416), *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil*, thk. Abdullah el-Hâlidî, Beyrut: Şeriketi Dâru'l-Erkam İbn Ebî'l-Erkam
- İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed (1993) *el-Müsned*, thk. Muhammed Selîm İbrahim vd., Beyrut: Dârü'l-fikr
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (1990), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dârü'l-fikr
- İBNÛ'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali el-Bağdâdî (1987), *Zâdü'l-Mesîr fi İlmî't-Tefsîr*, Beyrut: Dârü'l-fikr
- KASAPOĞLU, Abdurrahman (2010) *Kur'ân Psikoloji Atlası*, Malatya: Kendini Bilmek Yayınları
- KÖKSAL, Canan (2011), *Astrolojik Kişilik Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- KÖYLÜ, Mustafa (2011), "Kur'ân'da Ruh Sağlığı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, s. 5-37
- KUŞEYRÎ, Abdülkerîm, *Letâifü'l-İşârât*, thk. İbrahim el-Besyûnî, Kahire: el-Hey'etü'l-âmmeh el-Mısıriyye li'l-kitab
- MEZÂHİRÎ, Hüseyin (2002), *Dürtülerin Kontrolü*, (çev). Süleyman Demir, İstanbul: İnsan Yayınları

⁶⁶ Ülken, Hilmi Ziya (2009), *Felsefeye Giriş II*, İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları, s. 193

MÜNÂVÎ, Zeynüddîn Muhammed (h.1356), *Feyzü'l-Kadîr*, Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyye el-kübrâ
MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, *Sahih-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, İstanbul: el-Mektebetü'l-islâmiyye
NEYSÂBÜRÎ, Necmuddîn (h.1414), *İcâzü'l-beyân an meâni'l-Kur'ân*, thk. Hanif b. Hasan el-Kâsımî, Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî
NEYSÂBURÎ, Nizâmüddîn el-Hasan (h.1416), *Ğarâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Furkân*, thk. Zekeriyya Umeyrât, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye
NURSÎ, Said (2007), *Sözler*, İstanbul: Şahdamar Yayınları
ÖZTÜRK, Mustafa (2006) "Kur'ân'ın Değer Sisteminde Dünya Ve Dünyevi Hayatın Anlamı", *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Y. 7, S. 16, s. 65-86
PAK, Zekeriyya (2005) *Allâh-İnsan İletişimi*, Ankara: İlahiyat Yayınları
RÂZÎ, Fahrüddîn (h.1420), *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî
RIZÂ, Muhammed Reşîd (1990), *Tefsîriü'l-Menâr*, Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmme li'l-kitâb
ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdullah Ali b. Muhammed el-Havlânî (h.1414), *Fethü'l-kadîr*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr
TABERÎ, İbn Cerîr (2000), *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Müessesetü'r-risâle
TARHAN, Nevzat (2013), *İnanç Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları
TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa (1994), *es-Sünen (el-Câmi')*: İstanbul, Mektebetü'l-İslâmiyye
ULUSOY, Mustafa (2013), *Dünyanın Üç Yüzü*, İstanbul: Timaş Yayınları
ÜLKEN, Hilmi Ziya (2009), *Felsefeye Giriş II*, İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları
YAZIR, Elmalılı Hamdi (1968), *Hak Dini Kur'ân Dili*, Ankara: Diyanet İşleri Reislîği
YILDIRIM, Suat (1998), *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Zaman Gazetesi Yayınları
ZEBİDÎ, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed (1968), *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî
ZEMAŞSERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer (h.1404), *Tefsîriü'l-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-Arabiyye
ZUHAYLÎ, Vehbe (h.1418), *et-Tefsîriü'l-Münîr*, Dimeşk: Dâru'l-fikr